

Valtaväestön tietämättömyys saamelaisista ja sen purkaminen: koulutujärjestelmä ja Dihtosis

YHTEISTYÖTUTKIMUKSEN RAPORTTI OPETTAJIEN KOKEMUKSISTA

Anne Heinola | Helmikuu 2022

Lähtötilanne: Laaja tietämättömyys ja hankkeen esittely

Valtaväestön tietotaso saamelaisista ja asuttajakolonialismin vaiheista, mukaanlukien nykyisten rakenteiden ongelmakohdat sekä hiljattaiset ja jatkuvat ihmisoikeusloukkaukset, on yleisesti ottaen keho. Koulutusjärjestelmän roolin esiinnostaminen tietoisuuden edistäjänä ja tärkeyden osoittajana saamelaisten kohdalla ei ole uusi asia; sitä on korostettu saamelaisten keskuudessa jo vuosikymmenten ajan. Tämä on kuitenkin vasta hiljattain noussut keskustelun aiheeksi myös joillakin valtaväestön areenoilla: esimerkiksi Euroopan rasimin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on toistuvasti raporteissaan noteerannut saamelaistietoisuuden alhaisen tason Suomen valtaväestössä sekä korostanut koulujen roolia tilanteen jatkuvuudessa ja todennut opetuksen parantamisen ja tietoisuuden lisäämisen voivan vähentää saamelaisten kokemaa vihapuhetta. Koulujärjestelmällä on paljon valtaa ja sitä kautta yhteiskunnan kehitystä voidaan ohjaila.

Tietämättömyys ulottuuikin moniin ammattilaisiin. Oli kyse sitten poliitikoista, virkamiehistä, asianajajista tai terveyden alan ammattilaisista, saamelaiset voivat joutua kouluttamaan heitä oikeuksistaan tai historiastaan sekä tyydyttämään tietämättömän valtaväestön uteliaisuutta tai oikaisemaan väärää tietoa. Myös erityisesti mediassa esiintyneet saamelaiset ovat kokeneet muun muassa uhkailua, vihapuhetta sekä deligitimisointia ja saamelaisten sivuuttaminen, vaientaminen tai misrepresentaatio on ollut yleistä. Lisäksi kokemukset oman identiteetin puolustamisesta, negatiivisista asenteista ja moninaisesta rasismista (esim. rodullistavasta eksotisoinnista ja identiteettioletuksista, rakenteellisesta rasismista) ovat yleisiä, ja kun valtaväestöä joutuu valistamaan ja perusoikeuksia puolustamaan, ei jää paljoa tilaa yhteisön sisäisille keskusteluille. Joskus saamelaiset voivat myös joutua valtaväestön tunnetaakan kantajiksi, kun he järkyttyvät kaikesta tapahtuneesta ja mitä tapahtuu edelleen. Valtaväestössä taas saatetaan hävetä sitä, ettei tiedetä.

Tietämättömyyteen liittyen saamelaiset ovat itse ja yhteistyössä tuottaneet myös paljon erilaista materiaalia edistääkseen valtaväestön tietämystä. Tähän lukeutuvat lukuisat projektit (joista Dihtosis on esimerkki), dokumenttielokuvat/sarjat (esim. Eatnameamet), kirjalliset teokset (esim. Halla Helle ja Vastatuuleen), sosiaalisen median sisältö, blogit ja eettiset ohjeistot (esim. matkailua, elokuvan tekoa, journalismia ja tutkimusta koskien).

”Tiedetään, että saamelaisia on olemassa, mutta that’s it.”

”Aika raskasta, jos nyt vaan haluaisi keskittyä johonkin asiaan, niin sitten siellä kysellään, niin se on tosi väsyttävää. Monesti vilpitöntä ja hyväntahtosta, mutta kyllä siihen väsy tosi nopeaan.” – Dihtosis, saamelainen

”Niin huvittavan kaukana todellisuudesta, että vähän naurattaa, mutta samalla sitten, että kyllä tässä pitää selittää tuolle ihmiselle, että miten tämä asia oikeasti on.” – Dihtosis, saamelainen

”Me kyllä tiedetään, että se vastuu ei ole yksilöillä...systeemi on pettänyt heidätkin.” – Nuorisoneuvoston puheenjohtaja

Tämä on tiivistetty raportti Pro Gradu tutkielmasta, jossa käsitellään opettajien kokemusten kautta koulutusjärjestelmää, joka osaltaan mahdollistaa nykyisen tilanteen jatkuvuuden, sekä Dihtosis-hanketta, joka pureutuu näihin ongelmiin. Raportissa olevissa lainauksissa eritellään, mikäli kyseessä on ollut Dihtosis-hankkeen järjestämisessä mukana ollut henkilö, muuten kyseessä on opettaja.

DIHTOSIS

Dihtosis on yhteisprojekti Nuorisoneuvoston ja Nuorten Akatemian välillä. Nuorisoneuvosto on Saamelaiskäräjien (Sää'mte'gğ, Sämitigge, Sámediggi) alainen lautakunta, jonka tehtävänä on edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurillisia oikeuksia sekä vahvistaa heidän identiteettiään ja valmistella Saamelaiskäräjille aloitteet ja lausunnot, jotka koskevat saamelaisnuoria. Kaikki Nuorisoneuvoston jäsenet ovat saamelaisnuoria. Nuorten Akatemia on järjestö, joka edistää nuorten osallisuutta ja keskittyy innovatiivisiin, luoviin ja sektorirajat ylittäviin projekteihin usein yhteistyössä kumppaniorganisaatio(ide)n kanssa, esimerkiksi järjestötoimijoiden tai yritysten kanssa. Nuorten Akatemian jäseniin kuuluvat monet nuoriso- ja liikuntajärjestöt. Nuorten osallistaminen on molemmille tahoille keskeistä ja Dihtosiksessa on yhdistelty molempien tahojen resursseja ja ammattitaitoa.

Dihtosis pyrkii valistamaan valtaväestöä saamelaisista sekä vahvistamaan saamelaisten identiteettiä. Dihtosis alkoi 7.1.2018 ja sitä on sen jälkeen vuosittain jatkettu, toistaiseksi kesäkuun loppuun 2022 Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) rahoittamana. Hankkeen toimintaan kuuluu saamelaisnuorten pitämät työpajat/vierailut kouluissa, jonka lisäksi opettajille tarjotaan materiaaleja, joiden avulla he voivat itse pitää saamelaisiin liittyviä tunteja: menetelmäpakka ja mobiilipelit eri ikäryhmille--Sukellus saamelaiskulttuuriin suomeksi ja pohjoissaameksi ylä-asteelle ja Pieni peli saamelaisista 4.-6.-luokkalaisille. Erityisesti työpajat ja pelit ovat olleet todella suosittuja korostaen tällaisten hankkeiden ja tiedon tarvetta. Hankkeen ensimmäisenä vuonna vierailupyyntöjä tuli enemmän kuin mitä pystyttiin järjestämään ja myös hankkeen asettamat tavoitteet pelitilauksille on jatkuvasti ylitetty. Myös suomenkielinen menetelmäpakka on tilattu loppuun.

Saamelaisnuorten osallistaminen on ollut projektin ytimessä ja erittäin tärkeää sekä Nuorten Akatemialle että Nuorisoneuvostolle. Materiaalien tekemisprosessiin kuului siten useita työpajoja, joissa tiedusteltiin saamelaisnuorilta mitä he haluaisivat valtaväestön tietävän ja kuinka asiaa tulisi koulussa käsitellä. Myös kouluvierailijat, jotka pitävät työpajoja, ovat saamelaisnuoria. Dihtosiksessa on otettu mallia Norjan *Sámi Ofelaččat* -hankkeesta, jolla on Norjassa pysyvä rahoitus.

Hankkeen päämäärä on lisätä tietosuutta saamelaisuudesta ja vähentää stereotyyppioita ja kiusaamista, mitä varsinkin etelään opiskelemaan lähtevät saamelaisnuoret kohtaavat. Lisäksi sitten saamelaisnuorten ei tarvitse toimia ”tietopankkeina”, vaan on tällainen hanke sitä varten. ”Mitä enemmän saamelaisista tiedetään niin tulevaisuudessa toivottavasti päätöksentekoon vaikuttaa positiivisesti ja muutenkin saamelaisten aseman kehittämiseen”

(Dihtosis, saamelainen). Lisäksi vahvistetaan saamelaisnuorten identiteettiä, mikä on erityisen tärkeää saamelaisille nuorille, jotka asuvat saamelaisalueen ulkopuolella ja ovat yhteisöstä erillään.

Miten tutkimus tehtiin?

Tutkimuksen lähtökohtana oli yhteistyö Dihtosis-hankkeen kanssa ja yhdessä suunnitelimme tutkimuksen. Lähtökohtana toimi siis yhteisön tarve ja eettisyys: monesti saamelaisista tehdään tutkimusta, joka ei hyödytä saamelaisia itseään ja saamelaisten keskuudessa on paljon tutkimusväsymystä puhumattakaan saamelaisia koskevan tutkimuksen toiseuttavasta, koloniaalisesta ja alentavasta perinteestä, joten oli erityisen tärkeää tuottaa jotakin hyödyllistä ja välttää saamelaisten taakoittamista. Nämä asiat myös korostuvat, sillä itse en ole saamelainen. Suostumukselliset asiat ja itsemääräämisoikeus olivat tässä keskiössä. Toisin sanoen tutkimuksessa seurattiin alkuperäiskansatutkimuksen periaatteita ja kollaboratiivista etnografiaa.

Päädymme siihen, että haastattelen opettajia, keillä oli Dihtosis työpaja ollut. Käytännössä tämä tarkoitti 9 etänä tehtyä puolistrukturoitua haastattelua, joihin osallistui 9 opettajaa ja yksi opettajaharjoittelija eri puolilta Suomea pääosin perusopetuksesta, mutta myös lukion puolelta. Alla olevaan kaavioon on koottu tarkemmin opettajien taustat kokonaisuudessaan. Myös haastattelukysymyksiä suunniteltiin yhdessä Dihtosis-porukan kanssa.

Kaavio 1: Koonti opettajien taustoista

Opettajaahaastatteluiden ohella meillä oli Dihtosis-porukan kanssa suunnittelupalaverien lisäksi yksittäiskeskustelut ja ryhmäahaastattelu, jonka lähtökohtana toimi Sukellus saamelaiskulttuuriin mobiilipeli. Analyysissä noudatin aineistolähtöistä lähestymistapaa eli sovellettava teoria ja kirjallisuus valikoitui aineiston eli haastatteluiden ja keskustelujen sisällön pohjalta, eikä se ollut ennaltamääritetty. Dihtosis-hankkeen jäsenet saivat myös lukea työtä tietojen oikeellisuuden varmistamiseksi. Myös perinnetiedon lisäämisestä keskusteltiin, ettei se tulisi väärin edustetuksi ja ylipäänsä eettisyyden näkökulmasta—tästä on kyse erityisesti saamelaisen kasvatuksen osalta. Myös Saamelaiskäräjiä on asiasta konsultoitu, sillä kulttuuriperintöä tai perinnetietoa koskevaan tutkimukseen tulisi olla Saamelaiskäräjien lupa.

Olemme hyvin kiitollisia kaikille Dihtosis-hanketta hyödyntäneille opettajille ja tähän tutkimukseen osallistuneille. Tämä on todella auttanut luomaan parempaa tilannekuvaa opetuksesta ja siihen liittyvistä huolista sekä itse hankkeesta. Opettajat itse ilmoittautuivat tutkimukseen, joten tuloksia tulkittaessa tulee myös ottaa huomioon, että he ovat todennäköisesti saamelaisista keskimääräistä tietoisempia.

TUTKIJAPOSITIO LYHYESTI JA FAKTAPERÄISESTI

- Valkoinen cis-hetero nainen Etelä-Suomesta, melko hyvätuloisesta perheestä
- Asunut, opiskellut ja/tai työskennellyt Kiinassa, Alankomaissa ja Kirgisiassa. Tällä työllä valmistun Tampereen yliopistosta yhteiskuntatieteiden maisteriksi rauhan ja konfliktin tutkimuksen ohjelmasta.
- Tutkimusprojektiin liittyen ja taustatietona olen seurannut saamenkielisiä uutisia ja käynyt läpi paljon saamelaisten tuottamaa materiaalia yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyen.

Koulutusjärjestelmä ja opettajien kokemukset: systemaattinen ongelma jätetään yksittäisten opettajien harteille

Etenkin perusopetuksen puolella aika- ja asiapaine kuvattiin suurena, jolloin ylipäänsä niin sanotusti ylimääräisen aiheen ottaminen koulun arkeen vaikeutuu, etenkin, jos siihen pitää itse ehtiä perehtyä ja rakentaa tuntimateriaalit. Suurimmalla osalla opettajista saamelaisia ei oltu nostettu omassa koulutuksessa millään tavalla esille.

”koulussa on siis trendihän on se, että meillehän tulee koko ajan kaikkee lisää ja aikaahan ei ole yhtään enempää eikä palkkaa yhtään enempää”

OPETUSSUUNNITELMA

Valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPS) saamelaiset mainitaan yleisessä osassa (ks. alla tästä esimerkki). Muuten oppiaineiden alla ei saamelaisia mainita, tästä poikkeuksena toki saamen kielen opintokokonaisuudet, ja äidinkielessä saamenkielet usein mainitaan sukukieliä käsitellessä, syvällisyys toki riippuu opettajista. OPS:ia luotaessa saamelaisten näkökantoja ei myöskään ole otettu huomioon.

”Yhteisö arvostaa ja hyödyntää maan kulttuuriperintöä ja kansalliskieliä sekä omaa ja ympäristön kulttuurista, kielellistä, uskonnollista ja katsomuksellista monimuotoisuutta. Se tuo esiin saamelaiskulttuurin ja eri vähemmistöjen merkityksen Suomessa.” (OPH, 2016)

Yleisesti ottaen opetussuunnitelmaa pidettiin riittämättömänä. Yleisosaa pidettiin raskassoutuisena ja pitkänä, eikä siihen helposti palata. Siellä olevat asiat jäivät myös tulkinnanvaraisiksi, eikä selkeää vastuuta jaeta. Kaikki opettajat eivät myöskään tieneet, että tällainen kohta on. Osa nosti esille kuitenkin myös sen, että tällaisilla kohdilla voi sitten ainakin perustella, jos asiaa nostaa enemmän esille ja osa painotti enemmän kirjojen muutosta.

Myös alueellisia eroja oli: esimerkiksi Rovaniemellä kaupungilta oli toivottu asian esillenostamista ja paikallisessa opetussuunnitelmassa saamelaiset mainittiin myös monen oppiaineen alla. Lukion opetussuunnitelmassa tilanne oli samankaltainen, mutta vuonna 2019 tehtyyn (käyttöönotto aloitettu 2021) valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan saamelaisista on lisätty maininta historian alle, tosin kyseessä on valinnainen kurssi.

KIRJAT

Kirjojen sisältöä pidettiin ohuena, vaikka todettiin myös, että aiemmin tilanne on ollut vielä huonompi. Nämä luonnehdinnat yhtenivät Opetus- ja kulttuuriministeriön raporttiin kirjojen sisällöstä, jonka mukaan annettu tieto on monin tavoin puutteellista ja ongelmallista. Myös lukion puolella oli suuria puutteita, saamelaisia koskevat osiot olivat valinnaisten puolella ja kirjasarjoissa oli suuria eroja.

”No eihän sieltä sillä lailla ihan ops:ista löydy tähän asiaan niin yhtään mitään”

”(yleisissä kohdissa) aina on helppo ajatella, että joku muu varmaan sitten tekee tuota...että toihan voi olla melkein mitä tahansa, tuo on niin ympärilyöreesti sanottu.”

”paljon puhutaan kouluissa siitä kulttuurien monimuotoisuudesta, niin se tavallaan keskittyy aika pitkälle niihin kulttuureihin, jotka tulee tänne Suomen ulkopuolelta, se kiinnostus tavallaan”

”No se jää aika pinnalliseksi. Siitä ei oikein välity vaikka saamelaisuus tänä päivänä ja historiastaki kerrotaan niin vähän”

”oliko siinä 10 riviä saamelaisista ja se oli tavallaan sillä kuitattu”

RESURSSI-, SENSITIIVISYYS- JA POLIITTISET PAINEET

Opetusrakenteiden tuki opettajille tässä asiassa on siis varsin heikko. Itse asiaan perehtyminen vie myös aikaa, mihin vallitsevassa asia- ja aikapaineessa ei opettajilla omat resurssit välttämättä riitä. Osa myös sanoi, että on tietoisesti joutunut muista asioista leikkaamaan, sillä tuntikehys ei muuten riitä. Lisäksi opettajia mietitytti aiheen sensitiivisyys, huoli siitä, että sanoo jotakin väärin. Tässä myös piilo-oppiminen nostettiin esille—opettajan oman asenteen merkitys on tärkeä.

Myös vallitseva poliittinen tilanne ja valtion vaikeneminen asiasta aiheuttivat painetta. Opettajien ilmiantamiskampanja, opetuksen sisältöä tarkkailevat vanhemmat ja kohu opetushallituksen hyväksymästä Amnestyn kirjekampanjaan osallistumisesta mainittiin.

”Myöskin voi olla, että pelätään, en tiedä, että ei me nyt uskalleta tästä puhua, ettei me nyt vaan puhuta sivu suun ja sanota jotain väärää tästä saamelaisuudesta”

”että mitä saa sanoa...että missä menee tällöinen politiikan tekemisen ja näitten ihmisoikeuksien raja vai onko sitä, vai pitäskö olla vaan super-rohkee ja vetää tuolla täysillä”

NÄKEMYS LAAJEMMASTA KONTEKSTISTA

Opettajien luonnehtivat tilanteen johtuvan sekä tietämättömyyden rakenteellisesta jatkuvuudesta että poliittisista ja valtaan liittyvistä seikoista.

Jatkuva tietämättömyyden kehä

Systemi itsessään koettiin hitaasti muuttuvana ja itseään täydentävänä: kun opettajat eivät ole aiheesta itse oppineet, vaikeutuu aiheen esille tuominen omin avuin muun koulupaineen keskellä, sillä aiheeseen paneutuminen vie myös aikaa.

”meilläkin on niitä opettajia jonkun verran, jotka on just jäämässä eläkkeelle, niin he on ehkä käyny oman lapsuutensa sillon, kun siitä asiasta on vaiettu. Se ei ole ollut hyväksyttävää edes, että ollaan mielummin painettu se ihan sillä lailla tonne johonkin taka-alalle. Ehkä tosissaan enempi siitä, että ei ole tietoa itsellä monellakaan opettajalla”

Poliittisuus ja valta

Tietämättömyyttä pidettiin myös poliittisena ilmiönä: yleisesti valtiota hyödyttävänä asiantilana sekä myös osana puolueiden välistä politiikkaa. Yleisesti ottaen valtarakenteiden tunnistamisessa ja tiedostamisessa nähtiin suuria puutteita, jolloin valta-asemassa olevien on helppo unohtaa. Monet opettajista pitivätkin valtion toimintaa kaksinaismoralistisena ja saamelaisten asemaa Suomessa huonona tai suoraan kolonialistisena

”Mää nään, että vielä hirmun moni suomalainen varsinkin tota valkoinen suomalainen hetero ei ymmärrä sitä omaa valta-asemaansa ja niitä etuoikeuksia, mitä se oma asema on antanut, niin tämmöstä ylipäättään jotenkin sen oman etuoikeuden kriittistä tarkastelua niin tarvis vielä laajemmin kaikille sukupolville.”

”Asian esilläpitäminen ei edesauta vallitsevien valtarakenteiden toimintaa, niin kannattaa pitää piilossa. Tai no median kannattaa tietysti aina sillon tällön nostaa, kun siitä saa hyvää juttua.”

”On siinä sitä poliittistakin varmasti... halutaan, että ne, joilla on niitä maita, niin ne on tyytyväisiä ja saa pitää niitä, että nytkin, kun on tällanen hallitus, joka on kuitenkin jollain lailla puhunut tosi paljon ihmisoikeuksista, niin että mä nään sen myös ehkä vähän poliittisena, että ei uskalleta sitä, että sitten yksi puolue ei tykkäisi siitä.”

OPETUKSEN TILA KOKONAISUUTENA

Kokonaisuudessaan opettajat näkivät opetuksen nykyisen tason riskialttiina ennakkoluulojen ja väärän tiedon leviämiseksi. Lisäksi sen ei nähty tukevan saamelaisten lasten- ja nuorten identiteettikehitystä (joka on yksi opetussuunnitelman keskeisiä asioita). Opettajat peräänkuuluttivat myös sitä, että kyseessä tulisi olla ”koko paketti”, eli että myös negatiiviset puolet käsiteltäisiin.

Tilanne heijastaa tiedon ja vallan yhteenkietoutuneisuutta: tieto usein luodaan valta-asemasta uusintaen vallitsevia valtasuhteita. Esimerkiksi valkoiset käytännöt nähdään neutraaleina ja normeina. Saamelaiset siis suureksi osaksi rakenteellisesti unohtetaan, joka mahdollistaa laajamittaisen episteemisen väkivallan, tilanteen, jossa tietyn ryhmän ääniä ei kuulla. Tämä voi myös aiheuttaa sen, ettei joitakin asioita tuoda esille, sillä sitä pidetään riskialttiina vallitsevan ilmapiirin tai kuulijajoukon vuoksi. Lisäksi tähän liittyvä hiljentäminen tai sen pelko jossain määrin (muttei tietenkään samassa suhteessa) laajentuu myös valtaväestöä koskevaksi, sillä vihapuhekokemuksia löytyy myös aihetta nostaneilta valtaväestön edustajilta. Episteeminen väkivalta itsessään on myös yhteydessä muihin väkivallan muotoihin.

Joka tapauksessa yksittäisille opettajille jätetään vastuu laajasta rakenteellisesta ongelmasta, eikä koulujärjestelmä tai yhteiskunnallinen ilmapiiri (mukaanlukien valtion hiljaisuus) tarjoa opettajille suuremmin tukea. Tämä rajoittaa opettajien toimijuutta, mutta

toisaalta, vaikka tietämättömyys on laajamittaista, nostaa myös kysymyksen siitä, kuinka moni omissa kuplissaan tietää tilanteesta, muttei näy julkisessa keskustelussa.

Dihtosis-hanke syväanalyysissä

Alla yhdistellään hankkeen tekijöiden näkemyksiä ja opettajien kokemuksia hankeesta. Sukellus saamelaiskulttuuriin -pelistä on myös nostettu esiin esimerkkitehtäviä konkretisoimaan kerrottuja asioita. Opettajien kommentit koskevat työpajoja. Jako näihin teemoihin on analyttinen, eli yhden teeman alla annetut esimerkit voisivat usein toimia myös esimerkkeinä toisessa teemassa.

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA SAAMELAINEN KASVATUS

Dihtosis-hankkeessa on ollut alusta asti tärkeää, että annettava tieto ja sanasto on saamelaisen itsensä määrittämää. Tämä on näkynyt sekä projektin teko- ja suunnittelutavassa että tehtävissä.

Saamelaisnuoria osallistavan prosession kautta valikoidut teemat ovat saamelaisista tärkeitä, ja ne luovat pohjaa myös yhteiskunnallisen keskustelun edistämiseksi. Esimerkiksi saamenpukuun liittyvä tieto ja tehtävät linkittyvät ja luovat pohjaa myös kulttuurisen omimisen käsittelyyn ja keskusteluun.

Itsemääräämisoikeus realisoituu myös saamelaisen kasvatuksen periaatteiden ja arvojen soveltamisessa sekä tehtävissä että hankkeen käytännöissä. Dihtosis työpajoissa ja materiaaleissa keskeistä on saamelaisen kasvatuksen epäsuoran oppimisen periaate: Lapsia ja nuoria johdatetaan ajattelemaan, seuraamaan ja tekemään johtopäätöksiä itse. Hankkeen tehtävissä nuoria kannustetaan olemaan aktiivisia tehtävien kautta, keskustelemaan toistensa kanssa ja etsimään tietoa. Faktatiedon lisäksi opitaan siten myös asenteista, tunteista ja arvoista.

”eri keinoilla sitä osallistamista siinä toteutetaan”

”täällä on semmosta tietoa, mitä saamelaiset haluaa saamelaisista kerrottavan, niin minusta se on tärkeää itsemääräämisoikeuden kannalta” –Dihtosis, saamelainen

Gáktigalleria

Tehtävätyyppi: Luova
Enimmäispistemäärä: 2000

Saamenpuku (*gákti*, *mááccuh*, *mááccak*) on yksi saamelaiskulttuurin näkyvimmistä osista. Saamenpuvun käyttäminen on tapa tuoda esille saamelaisuutta sekä osoittaa kunnioitusta tilaisuutta ja sen järjestäjiä kohtaan.

Puku on henkilökohtainen. Puvun tekijä on usein puvun kantaja itse tai hänen perheenjäsenensä tai sukulaisensa.

Valitkaa Sara tai Linda, ja lukekaa hänen saamenpukunsa tarina linkin takaa. **Pohtikaa, vähintään kaksi asiaa, mitä tarina tai puku kertoo saamelaisuudesta.** Ansaikaa jopa 2000 pistettä!

Sara Wesslin

Linda Tammela

”tuo siihen niiku semmosen henkilökohtasen hyvän lisän, ja ehkä lapsille herää se arvostus myöskin sitä pukua kohtaan, että se ei ole ihan mikä tahansa puku”

Saamelaisnuorien ja Saamelaiskäräjien osallistamisen materiaalien kehittämisen prosessiin voidaan nähdä kuvastavan itsemääräämisoikeuden lisäksi myös saamelaisia arvoja ja ymmärryksiä paikasta—oppiminen ei rajoitu koulujärjestelmiin. Vaikka Dihtosis on tehty valtaväestön rakenteisiin sopivaksi ja Nuorten Akatemian käytännöt ovat myös toimineet pohjana, saamelaisen kasvatuksen mukaisesti luonto, yhteisö ja yhteiskunta nähdään kaikki osana oppimisympäristöä, ja ne voivat osallistua kasvatukseen ja oppimiseen. Kuten Nuorisoneuvoston puheenjohtaja tarkentaa tämä näky saamelaisnuorissa kouluvierailijoina pohjaten resurssihenkilökäytäntöön, jossa yhteisön taitajat osallistuvat kasvatukseen heidän oman asiantuntemuksensa osalta.

Tehtävissä ja käytännöissä näkyvät myös saamelaisen kasvatuksen arvot. Ne ovat yhteydessä toisiinsa ja siten usein läsnä samanaikaisesti. Esimerkiksi luonnon tärkeys ja luontoyhteys ilmentyy viereisessä tehtävässä, jossa oppilaita pyydetään ajattelemaan, kuinka saamelaisten luontosuhde näkyy pohjois-saamenkielisten kuukausien nimissä. Tehtävä tuo myös esiin kielen, kulttuurin, luonnon ja perinnetiedon yhteyttä, sillä kuukausien nimet kuvaavat mitä luonnossa tapahtuu tiettyinä aikoina. Tässä korostuu Nuorisoneuvoston puheenjohtajan sanoin myös kestävä ja ekologinen lähestymistapa—saamelaisia kuullaan ja ymmärtämällä peristeistä luontosuhdetta edesautetaan luonnon suojelemista ja arvostusta paikalliselle ja kulttuuriin sidotulle tiedolle.

”Ei menty liikaa luennoimaan, oli tiivistetysti faktat ja sitten kuitenkin siinä oli kivasti oli poimittu semmosia kiinnostavia juttuja, just niinkuin nuorten omia ja lasten omia kokemuksia”

Luontokuukaudet

Exercise type: Creative
Maximum points: 2000

Tammikuu eli pohjoissaameksi ”uuden vuoden kuu” kuvaa vuoden vaihtumista. Maaliskuu on ”joutsenkuu”, sillä silloin ensimmäiset joutsenet saapuvat pohjoiseen jokien suliiin.

Tutustukaa pohjoissaamen kalenterin ja pohtikaa, miten saamelaisten luontosuhde näkyy saamenkielissä kuukausien nimissä. Antakaa vastauksenne 3-5 lauseena ja saatte pisteitä vastauksen laajuuden mukaan.

Tammikuu (ođđajagimánnu) - uuden vuoden kuu
Helmikuu (guovvamánnu) - lumikuu

Saamelaisen kasvatuksen arvot (Sámediggi, 2009, 2013):

- Vahva saamelainen identiteetti
- Saamen kielten elinvoimaisuus
- Monikulttuurisuus
- Perinteisten elinkeinojen elinvoimaisuus
- Saamelainen luontoyhteys
- Rauha ja sovinnollisuus
- Sukupuolten välinen tasa-arvo ja ihmisyy
- Yhteisöllisyys ja osallisuus
- Saamelainen taide, musiikki, kertomusperinne, tanssi, käsityöt, teatteri, kirjallisuus

RAUHAN KASVATUS JA ENNAKKOLUULOJA TORJUVAT METODIT

Dihtosiksessa myös monet rauhankasvatuksen periaatteet ovat näkyviä. Tämän perinteen mukaisesti pyritään lisäämään ymmärrystä, kunnioitusta ja suvaitsevaisuutta, edistämään rauhanomaisia suhteita. Rauhankasvatuksessa myös empatia on keskeistä, johon myös Dihtosiksessa monissa tehtävissä ohjataan, kun esimerkiksi pyydetään pohtimaan anteeksipyynnön merkitystä ja rakenteellista syrjintää. Lisäksi Dihtosiksen materiaaleissa rikotaan stereotyyppioita, essentialisoivaa kuvaa saamelaisista, mikä näkyy muun muassa tehtävässä saamelaisräppäreistä. Tämä ja historiallisten narratiivien uudelleenmäärittely sekä ihmisoikeudet ovat keskeisiä rauhankasvatuksessa ja Dihtosiksessa. Tästä esimerkkinä toimivat muun muassa tehtävät ihmisoikeuksista, suomalaistamisesta (ote alla), jäämeren radasta ja Tenojesta, *Deatnu*:sta.

Rauhankasvatuksen ajatusten ohella Dihtosihankeessa näkyvät ennakkoluuloja torjuvat metodit: tiedon antaminen ei yksinään usein toimi, vaan sen kanssa tulisi yhdistää muita keinoja. Näistä kaksi on jo saamelaiskasvatuksen alla mainittu yleisön osallistaminen sekä rauhankasvatukseen liittyvä tunteiden mukaanottaminen, joista empatia on esimerkiksi syällisyyttä ongelmattomampi. Lisäksi sekä yhtäläisyyksistä että eroista puhuminen on tärkeää: Dihtosiksessa tämä näkyy paitsi kulttuurillisten erityispiirteiden ja alkuperäiskansa-aseman ohella esimerkiksi kielten yhtäläisyyksien käsittelyssä. Tehtäväkirjo on ylipäänsä laaja, johon kuuluu myös kevyitä ja lapsille ja nuorille samaistuttavia aiheita, kuten elokuvat ja tarinaperinne. Dihtosiksessa on myös huolellisesti otettu huomioon koulun konteksti erilaisine oppijoihineen, oppiaineteemoineen

”myös sellasta tunnekasvatusta ja dialogin vahvistamista ja tällasta tapahtuu, mikä sitten puolestaan edistää sitä, että ymmärretään toisiamme ja vihapuhe vähenee ja toisaalta polarisointi vähenee tai että ihmiset eläis sulassa sovussa. – Dihtosis, ei-saamelainen”

Exercise
Maximum

Tutustukaa saamelaisräppäreihin!

Valitkaa toinen lauluista. Laittakaa laulu soimaan ja pohtikaa kuunnellessanne kaksi salkkaa, miksi on tärkeää, että Amoc (kuvassa) ja Állu Valle tekevät nuorisomusikkia saameksi?

”Mun mielestä siinä oli nerokasta se, että oli kysymyksessä nuori ihminen, joka tuli kertomaan, joka kuuluu itse, että on saamelainen ... että ei tullu sellanen tunne, että nyt puhutaan jostain 1800-luvun asioista, vaan nykypäivän hetkestä”

”Suuri merkitys, että se pajan pitäjä oli itse saamelainen, että saa tavallaan erilaisen kosketuspinnan ja sitten on jotenkin helpompi samaistua ja se myös herättää mielenkiintoon”

sekä ikä- ja tasoryhmineen. Lisäksi kouluvierailijoiden ja materiaaleissa olevien saamelaisten äänten kautta luodaan myös yhteyksiä saamelaisten ja valtaväestönuorten välille. Nämä menetöt (tässä Dihtosiksessa mukana olleet: tiedon antaminen, tunteiden käsittely, yhtäläisyydet ja erot, kontekstin huomioonottaminen ja yhteyden luominen) ovat aiemmassa tutkimuksessa olleet toimivia ennakkoluuloja torjuvissa interventioissa ja lisänneet valmiutta tilanteisiin puuttumiseen sivullisena.

Exercise type: Multiple choice
Maximum points: 300

Vastatkaa edellisen tekstin perusteella vielä seuraaviin monivalintakysymyksiin.

1. Kolonialismilla tarkoitetaan siirtomaa-aikaa, joka yleensä liitetään Euroopan suurvaltojen pyrkimyksiin laajentaa mahtiaan mantereiden ulkopuolelle. Suomi ei varsinaisesti ollut mukana siirtomaiden hankkimisessa, mutta saamelaisalueita kohtaan sillä oli samansuuntaisia pyrkimyksiä. Mitä asuttajakolonialismilla tarkoitetaan?

- Toimintaa, jonka seurauksena kansa asuttaa ja syrjäyttää alueen alkuperäisväestön ottamalla itselleen sen resurssit ja maa-alamat.
- Prosessia, jossa asumattomat maa-alueet asutetaan.
- Toimintaa, jonka myötä alkuperäisväestö asettuu takaisin esi-isänsä asuinalueille.

TARPEELLISUUS

Dihtosis-hankkeelle oli myös yksinkertaisesti tarvetta opettajien kiireisessä arjessa ja materiaalien puutteessa sekä ylipäänsä aiheen kunnioittavassa käsittelyssä. Projekti on ollut myös hyvin pidetty, negatiivista palautetta on ollut tuskin lainkaan. Työpaja myös rohkaisi opettajia ottamaan aiheita esille itse. Kaiken kaikkiaan opettajat pitivät parempaa tietotasoa tärkeänä samoista syistä, kuin Dihtosiksessa on ajateltu: jotta vältettäisiin stereotypioita ja väärää tietoa, ja jotta voitaisiin edistää ymmärrystä, vahvistaa saamelaisten identiteettiä ja kohentaa saamelaisten asemaa. Tietoa saamelaisista pidettiin myös osana yleissivistystä.

”tosi hyvä työkalu siihen opettajan arkeen, joka on kuitenkin minuuttiaikataulu päivästä toiseen ja semmonen aika hektinen rytmi, että joku tavallaan tarjoaa, että no hei tässä on valmis paketti ja ilmainen”

”se vaan nyt, että ’muistakaa nyt puhua niistä, tästä tai tosta asiasta siellä koulussa’ niin ei paljon auta, jos siihen ei samalla tarjota, että puhukaa siitä vaikka näin tai käytä tästä tätä valmista tai kutsu tästä sinne vierailija—homma hoidettu”

”sitten saamelaisten asemaa voitaisiin tietosemmin kohentaa, jos ollaan paremmin perillä asioista”

RAJALLISUUS

Hankkeena Dihtosis on tietenkin kattavuudeltaan rajallinen. Opettajien näkökulmasta hanke- luontoisessa toiminnassa ongelmana on se, että vain kiinnostuneimmat hyödyntävät sitä, ja siksi tasainen esille ottaminen vaatisi rakenteellisia muutoksia kirjoissa, opetussuunnitelmassa ja/tai opettajien koulutuksessa. Myös Dihtosis toivoo rakenteellisia muutoksia: Nuorisoneuvostolla ja Saamelaiskäräjillä yleensä on rajoitetut resurssit vetää hankkeita ja valinnoissa täytyy priorisoida. Tämä liittyy laajempaan saamelaisorganisaatioiden aliresursoimiseen.

Samaan aikaan sekä Dihtosisen puolelta että moni opettajista mainitsi, ettei 'normaali kirjaopetus' ratkaise ongelmaa, vaan näkyvyyttä ja ääntä tulisi antaa enemmän. Asian käsittely vaatisi elämyksellistä ja tunteisiin kohdistuvaa materiaalia ja hankkeelle suoraan toivottiin jatkoa. Dihtosiskin haluaisi vakinaistaa toiminnan ja rahoituksen, jottei toiminta olisi epävarmaa, ja koulutkin siten pysyisivät mukana. Lisäksi pystyttäisiin miettimään työpajan pitäjille sopivaa järjestelmää—harjoittelu- tai opintopiste- systeemiä. Tällä hetkellä saamelaisnuoret ovat toiminnassa mukana täysin omalla vapaa-ajallaan.

”Täähän on aika tällasta perustoimintaa ja kolmas vuosi menossa niin kyllä OKM:ssäkin he siellä kokee tämän tärkeäksi...mutta mie luulen, että sielläkään ei oikeen tiedetä että kenen, mihin tää niiku kuuluisi ja näin”

”Nuorisoneuvosto tekee tätä hanketyötä, mutta kenen tehtävä se oikeasti on? Että mitä, jos Nuorisoneuvosto ei saa neljännelle vuodelle rahoitusta niin mitä sitten? –Dihtosis, saamelainen

”Sen pitäis olla opetussuunnitelmassa oppiaineitten sisällä”

”Saishan sitä olla tuolla oppimateriaaleissa vähän valmiimpana”

”Kaikki opettajat, opetti mitä tahansa ainetta niin hyötyis semmosesta lisäkoulutuksesta tästä aiheesta”

”Korvaako se sitten sitä, että siellä kuitenkin oliskin ihan niinkun saamelainen kertomassa...koska nythän on just, että se toimi ihan hyvin se työpaja myös etänä, että ei se tarvis sitä, että se henkilö tulee...että, vaikka ton pajan nauhottaisi ja sitä lähettää, niin se ihan toimii tommosena”

”Musta se oli tosi toimiva, mä toivon, että sillä hankkeella on jatkoa ja että mahdollisimman moni koulu pääsis hyödyntään, koska se on paljon kouriintuntuvampaa ja tota vaikuttavampaa, kun se viesti tulee saamelaiselta henkilöltä.”

Lopuksi

Koulujärjestelmä tarjoaa siis opettajille hyvin heikon tuen aiheen käsittelyyn ja jättää vastuun yksittäisille opettajille. Puutteet näin mahdollistavat nykyisen tilanteen jatkuvuuden: pohjatietoja saadaan niin vähän, että rakentavan yhteiskunnallisen keskustelun käyminen aiheesta vaikeutuu. Koulu on järjestelmänä itsessään myös kolonialistinen, sillä siellä opitaan valtaväestön arvot, järjestelmät ja historia; saamelaisten identiteettikehitykselle ei ole tukea. Lisäksi tilannetta voi luonnehtia asuttajakolonialismin hävittämisen logiikan kautta ja rakenteellisena rasismina, sillä saamelaisten panos ja merkittävät henkilöt jätetään pois.

Tieto on myös ihmisoikeus, joka löytyy yleismaailmallisesta julistuksesta yleisellä tasolla, mutta tarkemmin alkuperäiskansojen oikeuksissa.

”Alkuperäiskansoilla on oikeus kulttuurinsa, perinteidensä, historiansa ja pyrkimystensä arvostukseen ja moninaisuuteen, joiden on asianmukaisesti kuvastuttava koulutuksessa ja julkisessa viestinnässä” (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples--YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista)

Tiedolla ja muistilla on myös tärkeä osa sovinnon prosesseissa muun muassa kokemusten tunnustamisessa ja laajemmin yhteiskunnassa niiden sisäistämisessä. Tämä tulisi myös virallisessa sovintoprosessissa ottaa huomioon. Tarkennettuna koulujärjestelmän tilanteeseen, tarvitaan ratkaisuja, jotka kunnioittavat saamelaisten itsemääräämisoikeutta ja ottavat huomioon opettajien tilanteen.

Dihtosis toimii tällä kentällä ja on saamelaisen ja valtaväestön toimijuuden tulos, joka purkaa tiedon valtajärjestelmää. Paljastamalla koloniaalisia rakenteita ja osallistamalla niiden purkamiseen Dihtosisen voi myös katsoa osallistuvan dekolonisaation prosessiin. Lisäksi Dihtosisen voi nähdä osallistuvan päivittäiseen rauhan rakentamiseen—paikalliset toimijat, narratiivit sekä arjen toiminta ja vuorovaikutus korostuvat rakenteiden ohella ja rauha myös määrittyy paikallisesti.

”Se on tavallaan epäreilua valtaväestöä kohtaan, että he joutuu laittamaan viestiä, että ’en tiedä tarpeeksi saamelaisista’, tai että ’hävettää, että en tiedä’, mutta se on myös epäreilua sitten saamelaisia kohtaan, että joutuu ottaa vastaan semmosia viestejä.”—Nuorisoneuvoston puheenjohtaja

Lähteet

Huom! Tämä on tiivistetty versio Pro Gradu -tutkielmasta (viite alla), josta näihin aiheisiin voi tutustua laajemmin. Työstä löytyy myös lähdeaineistoa kattavammin.

Heinola, A. (2022). "Systeemi on pettänyt valtaväestönkin"—Dihtosis-hanke saamelaisiin liittyvän tietämättömyyden purkajana: Kollaboratiivinen tutkimus Dihtosis-hankkeesta ja opettajien toimijuuskontekstista dekolonisaation ja päivittäisen rauhan saralla [Tampere University]. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202202172016>

Alla listataan vain tässä raportissa erityisesti mainitut lähteet tai käsitteisiin liittyvä aineistoa.

Brunner, C. (2021). Conceptualizing epistemic violence: An interdisciplinary assemblage for IR. *International Politics Reviews*, 9, 193–212.

Dotson, K. (2011). Tracking epistemic violence, tracking practices of silencing. *Hypatia*, 26(2), 236–257.

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977* (C. Gordon, Toim.; 1st American ed). Pantheon Books.

Keskinen, S., Mkwesha, F., & Seikkula, M. (2021). Teoreettisen keskustelun avaimet—Rasismi, valkoisuus ja kolonialisuuden purkaminen. Teoksessa S. Keskinen, M. Seikkula, & F. Mkwesha (Toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa* (ss. 45–68). Gaudeamus.

Kuokkanen, R. (2007). Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. Teoksessa J. Kuortti, M. Lehtonen, & O. Löytty (Toim.), *Kolonialismin jäljet: Keskustat, periferiat ja Suomi* (ss. 142–155). Gaudeamus Helsinki University Press.

Kuokkanen, R. (2020). Reconciliation as a Threat or Structural Change? The Truth and Reconciliation Process and Settler Colonial Policy Making in Finland. *Human Rights Review*, 21(3), 293–312. <https://doi.org/10.1007/s12142-020-00594-x>

Lehtola, V.-P. (2015). *Saamelaiset: Historia, yhteiskunta, taide. Päivitetty Laitos*. Puntsi.

Näkkäläjärvi, P. (2021). Saamelaisten sananvapaus Suomessa. Teoksessa S. Keskinen, M. Seikkula, & F. Mkwesha (Toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa* (ss. 85–88). Gaudeamus.

OPH (Opetushallitus). (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. <https://edumedia-depot.gei.de/bitstream/handle/11163/6328/1688825037.pdf?sequence=1>

Opetushallitus. (2019). *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf

Richmond, O. P. (2009). A post-liberal peace: Eirenism and the everyday. *Review of International Studies*, 35(3), 557–580. <https://doi.org/10.1017/S0260210509008651>

Sámediggi. (2009). *Saamenkielinen varhaiskasvatussuunnitelma*.
[https://peda.net/sodankyla/varhaiskasvatus/nimet%C3%B6n-f97c/svsp:file/download/172c889d3ab0014e055bc3c17f09a2dobac7e04c/Saamenkielinen%20varhaiskasvatussuunnitelma%20%20\(suomeksi\).pdf](https://peda.net/sodankyla/varhaiskasvatus/nimet%C3%B6n-f97c/svsp:file/download/172c889d3ab0014e055bc3c17f09a2dobac7e04c/Saamenkielinen%20varhaiskasvatussuunnitelma%20%20(suomeksi).pdf)

Sámediggi. (2013). *Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas 2013*.
https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/materiaalit/saampharjen_opas.pdf

Spivak, G. C. (1994). Can the subaltern speak? Teoksessa L. Chrisman & P. Williams (Toim.), *Colonial discourse and post-colonial theory: A reader* (ss. 66–111). Routledge.

Tammela, L. (2019, syyskuuta 12). Suomelle jälleen tiukka kehotus: Valtaväestön on opittava lisää saamelaisuudesta. *Yle*. <https://yle.fi/uutiset/3-10967420>

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, A/RES/61/295 (2007).
https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf

West, H. (2018, marraskuuta 9). Mitäs me väsyneet saamelaiset, maailman tutkituin kansa. *Helga West*. <https://helgawest.com/2018/11/09/mitas-me-vasyneet-saamelaiset-maailman-tutkituin-kansa/>

West, S. (2021). *Eatnameamet-Hiljainen taistelumme*. Janne Niskala & Vaski Filmi Oy.